

КРОК ДО ЛЕОНІДА ТЕРЕХОВИЧА

Здається, потроху спадає туман ейфорії, поволеньки ми тверезішаємо. Лавина новітньої руйнації, що смерчем промчалася по майдахах, вулицях і серцях, зрикошетивши на господарство, економіку, культуру, зрештою, на все життя, — принесла нам поки що на сьогодні зужиту й засмальцьовану формулу, винайдену Леонідом Кравчуком: «Маємо те, що маємо».

І все ж маємо ми немало — силует незалежної держави. Лишилося одне: наповнити той силует таким вмістом, що гарантуватиме спершу непохитність, а потім — вічність. Для цього необхідно працювати день і ніч, не шкодуючи себе, натхненню і розумно, в ім'я вже не ілюзорного «світлого» майбутнього, а зримого, реального.

Ця доба багатьох вознесла, багатьох потопила. Одні — на гребені, інші — під уламками. А Леонід Терехович, про якого піде мова, займає особіє місце. Він причетний і до тих, і до тих. Адже тільки зараз з'явилися (і досить широко) його публікації. Та сумно і болісно, що він їх не побачив: смерть лютими пазурами затягнула його у свої тенета. Тоталітарний режим трощив і плюндрував задерикуватого непослуха, обдарованого поета. За гостру критику влади, за крамольні (так здавалося дрібним вождикам і органам держбезпеки) вірші його кілька разів запроторювали за ґрати. Не дай, Господи, такої уваги нікому! Але ж кричав колись на весь голос Великий Тарас: «Доле, де ти? Доле, де ти? Нема ніякої! Коли доброї жаль, боже, то дай злої злої». І «доля зла» випромінювала для Тереховича (як і для всіх подібних йому) ореол мучеництва, страждань, який вів у лоно героїзму і слави. А перебудова? Оновлення? Вони дали повну волю: роби, що хочеш! живи, як хочеш! На ділі це означало повне ігнорування особистості аж до її забуття. Подвійний ковпак: минуле катувало надмірною опікою, сучасне мучило неувагою.

Та коли покласти життя Тереховича на терези зваженості, дійдеш висновку (хай і невтішного): все відбувалося під диктат реалій. Об'єктивність сильніша найкращих мрій, і вона розпорядилася саме так. Але це тема для інших роздумів. Нині ж я хочу, бодай коротко, повідати майже про все, що мені відомо про цю небуденну постать...

Вже точно й не пригадую коли, але, мабуть, років з тридцять тому в одній із збірок натрапив я на вірші червоноармійця (так було написано в примітках) Якіма Тереховича з Чернігівщини. Там же повідомлялося, що родом він із Великого Щимеля. Вчитель за професією. Вірші написані гарною українською мовою, емоційні, експресивні. У мене виникло непереборне бажання дізнатися про нього більше. І лише раз, до того ж не так давно, пощастило надибати в «Черниговской земской газете» за 1918 рік вірш Якіма Тереховича, який я й переписав і який подаю на читацький суд:

Ні, в світі кращого нема,
як рідний край та рідна хата,
як воля, доля свого брата, —
а все чуже — стіна німа!..
Ні, в світі кращого нема
своїх пісень, своєї мови,
своєї рідної будови,
чужому ж наше все — дарма!..

Ні, в світі кращого нема
кохання нени свого сина, —
і тяжко, сумно, — як дитина
гальбує нею, мов тварина,
або звірина без ума!..

Тепер стало зрозумілим, чому Якіма Григоровича запеленгували і знищили на початку 1931 року як близького до Спілки визволення України. Весь гріх його, як бачимо, полягав у тому, що він любив рідний край, бажав добра йому. Отже, Яким Терехович...

Ще раз зустрітися з цим прізвищем мені довелося за інших обставин. Під час розмови з полковником держбезпеки, який мусив цікавитися роботою письменників, зокрема, нашої обласної організації, і займатися профілактичним вихованням літературної братії. Намагаючись будь-якими засобами вивудити щось потрібне для нього, він хитрував:

— Среди литераторов много нездоровых явлений. Многие ненавидят власть, Родину, Клевещут на нее. Помните стихотворение «Задолбизы» Леонида Тереховича? Сколько там зла! Да, Вы читали, знаете!..

— Нічого я не чув ні про «Задолбизы», ні про Леоніда Тереховича, — впевнено відрубав я.

— Так уж и не слыхали! Так уж и не знаете! Но, хорошо! Он свое получит!..

З тої миті прізвище Терехович ніби ожило в моїй пам'яті, пустило пагігня. Тим паче, що Леонід жив у Кучинівці. А це ж поруч із Великим Щимелем. Чи є якийсь зв'язок?

Згодом я перебував у відрядженні в Кучинівці. Хоч справа була дуже складна й марудна, та про Леоніда Тереховича я спитав. Розповіли, що працював він у клубі, а зараз дуже далеко. Натяк я зрозумів. Іншого разу з групою літераторів та композиторів ми виступали в тій же Кучинівці на тракторному стані. Атмосфера встановилася така тепла і щира, що я зі сцени запитав про долю Леоніда Тереховича, схвально відгукнувшись про його твори (десь випадково прочитав опублікований вірш). Знову така ж відповідь: у селі його нема!

— Коли з'явиться, — попросив я, — передайте, що Спілка письменників ним цікавиться...

І ось через досить-таки тривалий час, коли б чи не навесні 1990-го року до приміщення нашої письменницької організації, яка переїхала на проспект Жовтневої Революції, 62, зайшов невисокого зросту чоловік у заношеному до блиску одязі, з почорнілим обличчям.

— Здравствуйте! Мне нужен Репях...

— Я — Реп'ях, а Ви — хто?..

— А я — Терехович...

— Леонід?..

— Он самый...

Я попрохав його сісти, і ми довго розмовляли. Розпитувати про те, де, коли і як відсиджував, певна річ, було не делікатно. Тим більше, що цієї теми він уникав. Та «Задолбизы» згадали. Головне ж — я запитав про Якіма Григоровича Тереховича.

— Это мой дед, — відповів Леонід. — Родной дед...

І онук повідав, що Яким Григорович народився в селі Безуглівці Щорського району. Навчався в Городнянській гімназії. За участь у революційних подіях 1905 року арештовувався. Після в'язниці жив на хуторі Іржавець поблизу Великого Щимеля, був волосним писарем. 1914 року його мобілізували до війська, де перегода одержав звання поручика. У роки революції та громадянської війни став щорсівцем. У мирний час вчителював у Великому Щимелі. Що було далі, відомо.

Леонід Терехович простягнув пару зошитів з віршами. Я при ньому ж прочитав кілька десятків.

— Чудові поезії! — резюмував. — У Вас своє бачення світу, своє слово. А тепер дозвольте запитання: «А чи не пробували писати мовою діда?».

Леонід трохи найжачився, видно, не дуже сподобалося йому моє запитання.

— Я не для осуду... Без жодних, як кажуть, задніх...

— Пробувать-то пробувал. Даже совсем недавно. Но на русском у меня лучше получается...

— А Ви привезіть і українські сироби!..

— Вот напишу еще и привезу...

Потім розмова перейшла на життєвські проблеми. Леонід заявив, що житло у нього є: хата, хлів. Правда, відносно останнього я висловив тривогу і занепокоєння. Але він твердо наполіг про це не говорити. Тим паче, що про чорний день має ще й брата, який живе поруч і в якого завжди можна притулитися. А от з роботою варто підсобити! Труднощів немало!

— Есть одно местечко! — сказав Леонід. — Сторож в местной школе. Но там военный кабинет, оружие. А я из мест не столь отдаленных. На этот счет есть определенные указания...

Як тільки Терехович вийшов, ми з друкаркою Ольгою Василівною Цибульською сіли за машинку. Того ж вечора пішов лист завідувачу кабінету молодого автора при Спілці письменників України Віктору Каві з проханням надати поетові матеріальну допомогу. Відправили послання до Щорського райкому Компартії України, до районної Ради народних депутатів, де йшлося про трудовлаштування Леоніда Тереховича.

На заваді стояли бюрократичні перепони. Кабінет молодого автора мав право надавати допомогу лише молодим, статус яких визначався віком не старше 35 років. А Леоніду було значно більше. Проте Віктор Кава зумів обійти бар'єри: гроші Терехович одержав. Довше довелося вирішувати проблему трудовлаштування. Окрім партійного комітету і райради, штурмували ще й районне відділення міліції, райвно. Нарешті, й це питання розв'язалося.

Водночас домовилися з Володимиром Гоцуленком, тодішнім головним редактором видавництва «Молодь», про подання Тереховичем рукопису першої книжки. І одразу ж почали передрук російських віршів поета.

Одне слово, до моменту, коли Леонід приніс цикл українських поезій, багато чого було зроблено і робилося. Це підбадьорювало Тереховича. Переглянувши «Трирему духу» та ще кілька віршів, я радо промовив:

— І зовсім не гірше, ніж російською, у Вас виходить! Але ж розумієте, мова. То там, то сям шкутильгає. Відсутність практики, навиків. Та це — діло наживне. З Вашого дозволу я трохи підчищу вірші з погляду наголосів, явних русизмів, кострубатостей... Скільки часу на це даєте? Бо цю добірку я хочу представити по обласному радіо, в «Сонячних кларнетах»...

— Чисток я не люблю, — примружився Леонід.

— А хто їх любить? Та коли треба, конче треба... Я дуже обережно, щоб ніде не зашкодити думці, образіві...

Десь за тиждень Леонід знову зайшов до мене і, почувши вірші, спалахнув:

— Слишком много Вы начистили...

— Доведіть, чи десь хоч на йоту зміст полсував?..

— Нет!

— То що ж Вам бур'яну, осоту шкода?

— Да нет, но...

— Тоді давайте разом переглянемо все, не минаючи, як казав Тарас, «ніже титли, ніже тії коми...».

І ми перечитували, сперечалися.

— Тепер підпишете? — усміхнувся я.

— Ваша взяла! — Леонід розписався на останньому аркуші добірки і попросив: — Прочитайте, пожалуйста, сами, за мене. У мене голос неважний, дякція нукудышня...

Я повпирався трохи, але цього разу взяла його.

Так вперше 15 травня 1991 року прозвучали по радіо вірші Леоніда Тереховича.

Він був окрилений і працював плідно. Але час вніс корективи в роботу над збіркою. По-перше, вирішили робити її двомовною: перша частина — російські вірші, друга — українські. Як ото у Льоні Кисельова... По-друге, виникла ідея дати в ній і дідові поезії. А чому б і ні? Бо дід на окрему книжку не витягне...

— Вот только как эти стихи найти? — бідкався небіж.

А я включився в їх пошуки...

Влітку 1992 року стан мого здоров'я погіршився, і я мусив терміново їхати до Трускавця. Перед від'їздом ми з Леонідом зустрілися.

— За цей місяць, що мене не буде, шліфуйте, групуйте все написане по-українському. Як тільки повернуся, передруковуємо і — шукаємо спонсорів...

Він міцно потис мені руку...

Під кінець лікування я отримав з Чернігова сувору вказівку прибути додому раніше, щоб не запізнитися на Всесвітній форум українців у Києві. Я встиг. Та біда підстерегла мене: на третій день роботи форуму нирковий напад скрутив так, що я, півдня пролежавши в київських родичів, надвечір ледве доплуганився до Чернігова. Вдома ковтав пігулки, порошки, ставив грілку. Наступного дня дружина увійшла до кімнати і ввімкнула радіо. Я почув знайомий голос Павла Поведа. «Він лежав у своєму хліві... і нікому не був потрібний... Ні Спілці письменників...». Приблизно щось таке говорив репортер.

— Невже Льоня? — крикнув я і почав обдзвонювати всіх, хто щось міг знати про нього.

Так, то був він. Пішов із життя талановитий поет. Сіромаха-бідолаха. Я відчув, як різнуло в очу, як затуманила світ непрохана волога...

Його вже поховали. І, на жаль, я не почув нічого з останніх слів Леоніда. Але ж вірші лишилися!

І ось після виходу його збірки «Свідомо став на муку» у пресі надрукували звертання до мене, аби віддав до архіву решту творів Тереховича. Навіть зі Львова давня моя колежанка пані Галина Гордасевич незлісно, правда, посварилася на мене пальчиком: не беріть, молья, пане Станіславе, гріха на душу, не замовчуйте Леоніда Тереховича. Як багато з'явилося раптом у поета друзів і піклувальників! Як забили вони тривогу з приводу його творчої спадщини! Не заперечую — треба! Та хіба ж так поспіхом! Галопом! Варто ж би все зібрати, перелопатити, з любов'ю і тактом відредувати. Тоді й книжка була б як книжка. Адже ми розраховуємо на те, що Україна буде державою з майбутнім. То навіщо ж робити нову українську культуру «пожежним» порядком?

І все ж, попри прикросі, зазначимо: крок до вивчення творчості і особистості Леоніда Тереховича зроблено! Гадаю, настане той час, коли поет прийде до читача повноціннішим, ціліснішим, вагомішим. А разом з ним і дід його — Яким Терехович. Талант самотубного співиця утвердиться, стане надбанням широкого читачького загалу.

* * *

Публікуємо першу добірку Леоніда Тереховича, що прозвучала по Чернігівському обласному радіо 15 травня 1991 року.

ТРИРЕМА ДУХУ

1. ПРОМЕТЕЙ

Коли вогонь під думи невеселі
шляхи жорстокі жаром промете?
Бо дивиться з насупленої скелі
прикутий ланцюгами Прометей.
Течуть роки, еднаючись віками,
а в серці — лиш зацькованість тупа...
От стукнуться б довбешкою об камінь!
Та камінь проклятуший відступа!
І біль, і розпач злиті воедино...
Хто про безсмертя казочку наплів?
Він — тільки напівбог, напівлюдина...
Не бог і не людина... А «напів»...
Чи думав він, коли вогонь у бога
підступно, по-зłodійському украв,
що всі прокльони зваляться на нього,
бо людям, зрештою, він не приніс добра?
Він зло приніс — нещадне, величезне,
майстерно замасковане теплом,
та в слушний час воно зненацька скресне,
щоб розіллялись всеосяжним злом.
Хай сам титан без мрій про порятунок
пощезне десь в палаючій імлі,
його страшний безбожний подарунок
зостанеться на скривдженій землі,
й тисячолітні сили неугасимі
у майбутті затоплять наші дні,
щоб вихлюпнутись в горі Хіросіми,
в чорнобильськiм пекельному вогні.
А світ хитається на вигостреній грані
з цебром біди, наповненим ущерть,
і ходять — бродять спалахи багряні,
чигає над землею люта смерть...
І Прометей через нелюдську кару,
яку в ім'я людей собі обрав,
волатиме із Тартару — кошмару:
«Простіть мені, я так хотів добра!»

2. ДІОГЕН

«Шукаю людину!» — запалена свічка
в руці Діогена пече...
Бентежна турбота — болюча і вічна
лягає йому на плече...
«Шукаю людину!»...
А люди сховались
в тривогах, ганчір'ї борні...

Трагічні прологи й комічні фінали
наповнили клекітні дні...
Блукає по місту в подертім хітоні
мудрець чи химерний дивак?
Як можна напитися просто з долоні,
навіщо потрібен черпак?
Навіщо розкішні палаци настійно
здімать в піднебесну бдакить,
коли й перевернута діжка надійно
від вітру й дощу захистить?
Як мало потрібно людині,
щоб жити!..

То ж нащо людиці кожному мить
з підлеглих і з себе витягують жили?
Щоб хіть ненаситну втолить?
Людська загребущість роз'ятрює душі,
і бачиться часто, на жаль,
як міцно врастають хоробрі та дужі
у рабство нікчемних бажань!
І тягнуться руки — зухвалі й недобрі —
вхопити далеке й близьке...
І світ захлинається в лютій жадобі,
вбиваючи в людях людське.
І чи не тому нас тривога правічна
терзає у вирі століть?..
«Шукаю людину!» — завалена свічка
в руці Діогена горить...

3. ІУДА

Тридцять срібних — це, звичайно, мало...
Хоч би вже підкинули до ста...
Всі ж бо розрахунки поламало
отаке знецінення Христа!
Все ж таки — один з найбільших в світі!
Чи не знають, що ведуть торги?
Прочитали б хоч в Новім Завіті...
А мені пора сплатити борги
та лишити дещо на прожиток
(хай побуде трохи благодать!)...
Бо дивився в потаємний зшиток:
нікого, здається, продават'...
Інші?.. То величина нестала,
Можна різні твердження почуть,
та, коли заллють за шкіру сала,
чортові молитися почнуть!
Ну, апостоли... Без мене одинадцять...
Красені усі, здоров'яки!..
Кожен з них вважає мене за брата, —
продавати ніби не з руки.
З ними ж я ходжу людей смішити...
Та між них не слід ловити гав,
змушують, як завжди, посліштити,
щоб, дивн, хтось інший не продав!
А Ісус — той здатний щохвилини
у танок, у бійку, у шинок...
Знов, мабуть, ночує в Магдалині...

Божий син, а ласий до жінок!
Та й чи справді він наступник божий?
Вже стомився думать і гадать...
Надто щось він на гульвісу схожий...
То чи гріх такого продавати?
Й ще одне. Ну, як його збагнути!
Тридцять три, а він все у синках...
Вже пора б самому богом бути
і витати в синіх небесах...
А його по світу носить, носить...
Не по-божому ведеться гра якась...
Навіть не подумає, що досить,
що давно спинитися вже час...
Ні!
Він ще одержить в повній мірі,
щоб не проповідував ніде...
Хай повзе мороз в людей по шкірі!
Хай на мене грізний грім впаде!
Як він бог — його не зупинити...
Як пройде світ — ятиме сповна!..
... І детять, детять слова по світу,
і серця бентежить їх луна.
і немало зухватих, здібних
пнеться у Христову каламуть...
Біс із ним!..
Візьму хоч тридцять срібних,
бо, як видно, більше не дадуть...

ПРО МАТІР

Як уміла ніжним серцем мати
припадати до свого дитяти,
щоб і розум, і краса, і сила
і її не оминали сина;
щоб малий на білім світі ріс,
не спізнавши розпачу і сліз.
А коли пісні співала мати,
то й собі хотілося співати,
і летіло по широкім полю
про журбу та про жіночу долю,
дні ясні та бурі навісні, —
плакали й сміялися пісні.
Як вона затято працювала!
Сіяла, варила і латала...
На роботу йшла, неначе в гості,
пропадала цілі дні в колгоспі,
навіть не задумавшись на мить,
що всього повік не поробить!
А коли померла моя мати,
то не зміг я навіть поховати:
був тоді за сімома замками,
в путь останню не проводив мамі...
Лиш тепер згорьовану сльозу
на могилу дорогу несучу...

У СЛОВЕСАХ

Тепер, напевно, дуже смішно збоку
дивитися на нас....
Бо кланялись дияволу і богу
не можна водночас.
Не можна говорити по-новому
і захищати старе,
лиш мимрячи, неначе аксіому:
воно саме умре.
Старе все прокляло вже навіть небо,
було вже панахид...
Тож, певно, більш пісочити не треба
і «ставити на вид».
Так ні... Балакунам — доба щаслива:
десь ще в ціні слова...
Слова, слова... Катастрофічна злива
країну залива.
І гаснуть під навалою негоди
засвічені вогні...
І борсаються голодно народи
в словесному багні...

Леонід ТЕРЕХОВИЧ.

1991 рік

